

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ-ЧИСЛІВНИКОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Швець А.О.

Університет Марії Кюрі-Склодовської

У пропонованій статті досліджено фразеологізми із компонентом-числівником в українській та польській мовах. Проаналізовано вибрані фразеологічні одиниці та з'ясовано специфіку їхньої семантики й особливості функціонування. Подаються спільні та відмінні значення фразеологізмів з числовим компонентом у вибраних мовах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, числовий компонент, числівник, семантика.

Постановка проблеми. Особливим способом розуміння і осмислення дійсності є фразеологічні одиниці, під якими розуміють відтворювані в мовленні, стійкі за своїм складом, структурою і значенням словосполучення або речення, що виконують номінативно-характерологічну або комунікативно-евристичну функцію. В мовних формулах (фразеологізмах) закарбований моральний досвід народу, його дух і побут, його світогляд і світовідчуття. Через мовну модель, через конкретний мовний образ оцінюються предмети і явища дійсності, події і ситуації [3, с. 111-112].

Потребою виявлення, систематизації та порівняльно-зіставного вивчення фразеологічних одиниць із компонентом-числівником української та польської мов зумовлена актуальність обраної теми.

Фразеологічний матеріал зібрано шляхом вибірки з фразеологічних словників української мови, зокрема «Фразеологічний словник української мови» під ред. В.Д. Ужченко [9], «Словник фразеологізмів української мови» / Уклад.: В.М. Білоноженко [6]. Фразеологічні словники польської мови, зокрема «Powszechny Słownika Frazeologicznego» pod red. A. Bernackiej [4], «Słownika Frazeologicznego Języka Polskiego» S. Skorupki [5], «Wielkiego słownika frazeologicznego» pod red. A. Łatuska [8], та «Nowego Słownika Języka Polskiego» pod red. E. Sobol [3].

Аналіз досліджень і публікацій. Питання про вивчення стійких сполучень слів у спеціальному розділі мовознавства – фразеології, був поставлений в навчально-методичній літературі ще в 20-40-х р. у роботах Е.Д. Поліванова, С.И. Абакумова, Л.А. Булаховського. Вивчення фразеології стимулювалося лексикографічною практикою, з одного боку, а з іншого боку – роботами Виноградова, у яких були поставлені питання про основні поняття фразеології, її обсягів і задач. У 50-х роках головна увага приділялася питанням подібності і розходжень фразеологізмів зі словом і сполученням слів; проблематика фразеології вичерпувалася в основному з'ясуванням критеріїв фразеологічності й уточненням основ класифікації фразеологізмів. З кінця 50-х років намітилася тенденція системного підходу до проблем фразеології, розробляються питання, пов'язані з описанням фразеологізмів як структурних одиниць мови (А.І. Смирницький, О.С.Ахманова). 60-70-і роки в розвитку фразеології характеризуються інтенсивним розробленням власне фразеологічних методів дослідження об'єктів фразеології, заснованих на ідеях системно-рівневого аналізу фактів мови (В.Л. Архангельський, Н.Н. Амосова, В.П. Жуков, А.В. Кунін, М.Т.Татієв), вивченням системної організації фразеологічного складу (И.И. Чернишова, Н.М. Шанський) і його розвиток (В.Н. Мокієнко, Ф.Н. Попов, А.І. Федоров). Особлива увага приділяється семантиці фразеологізмів, і її номінативному аспекту (В.Н. Телія), фразеоутворенню в його динаміці (С.Г. Гаврін, Ю.А. Гвоздарев), ознаками

сполучуваності слів-компонентів (М.М. Копиленко, З.Д. Попова), зіставно-типологічному вивченню фразеологічного складу (Ю.Ю. Аваліані, Л.І. Розейзон), а також розробленню опису фразеологізмів у словниках (А.М. Бабкін, А.И. Молотков) [2, с. 207].

Мета статті. Головною метою даної роботи є висвітлення особливостей фразеологізмів із числовим компонентом в українській та польській мовах та здійснення їх комплексного аналізу, а також опис основних тематичні розрядів в колі даних ФО та аналіз лексико-семантичних та функціональних особливостей цих ФО в українській та польській мовах.

Виклад основного матеріалу. У ході розвитку лінгвістичної науки існували різні, часто прямо протилежні думки про числівник – його виникнення, природу й функціонування в мові. До певного часу числівник не виділявся як особлива частина мови. І лише М. Ломоносов, що поклав початок науковому вивченню російської мови, визначив його у своїй «Російській граматиці» як окремий розділ слів.

Числа завжди викликали інтерес дослідників, тому що саме вони вносили гармонію та порядок у все, що відбувалося у всесвіті. Числа пронизують собою будь-яку культуру, угруповують у смислові блоки закладену в неї інформацію, полегшуючи тим самим завдання передачі знань з покоління в покоління незалежно від того, чи існує в цій культурі писемна або тільки усна традиція.

Поняття числа й фігури взяті не звідки-небудь, а тільки з реального світу. Десять пальців, на яких люди вчилися лічити, тобто робити першу арифметичну операцію, є чим завгодно, тільки не продуктом вільної творчості розуму. А до того був довгий шлях розвитку числівникової системи, причому фразеологізми найбільше ввібрали до свого складу саме назви першого десятка: *jak dwie kropli wody; siedzieć w czterech ścianach; piąte przez dziesiętę; dwa grzyby w barszcz; dwa bieguny; dziesiętą muza*, і серед них деякі – одиничні: *ósmu cud świata* [4; 5].

Функціонування фразеологізмів з компонентами-числівниками проілюструємо наступними прикладами:

Фразеологізми з компонентом **нуль**: *абсолютний нуль / kompletne zero* – «нікчемна і непотрібна людина»; *з нуля* – «з нічого, без попередньої основи»; *від самого початку*; *нуль без пальчик* – «нічого не вартий, не має ніякої ваги, ніякого значення»; *ніщо*, *ograniczyć, zredukować się do zera*; *ostrzyć kogo na zero*; *spasć, zmaieć do zera*.

Фразеологізми з компонентом **один**: *один одного вартий / Муж та дружина – одна сатана / Один в один / z jednej gliny (ulępieni)* – «подібний до кого-небудь своїми поглядами, думками, соціальним становищем, характером, поведінкою», *не один пуд солі з'їсти / jesc chleb z jednego pieca* – «довгий час прожити разом», *за одним махом / jednym cięgiem* – «за один раз», *в одній упряжці / jechac na jednym wozku* – «спільно, заодно з ким-небудь діяти, одному руслі», *бити в одну*

точку / wrzucas do jednego worka, wrzucisz, na jedno koryuto – «триматися чогось одного; твердо стояти на чомусь одному», стригти під одну гребінку / byc z kims jednego zdania – «однаково оцінювати всіх або багатьох», на перший погляд (позір) / na pierwszy rzut oka – «на основі поверхового ознайомлення з чимсь, не вникаючи в суть», перша ластівка / pierwsza jaskółka – «початковий у появи кого-, чого-небудь», на єдиному (одному) диханні / jednym tchem – «не відволікаючись, швидко, при повній узгодженості всіх ланок, компонентів», на рівній (одній) нозі / на jednej nodze – «як рівний з рівним», сам на сам / sam na sam – «один, без нікого», сам один / sam jak palec – «без нікого». Деякі ФО не мають відповідників в польській мові: співати в один голос – «говорити те саме», міряти на один аршин – «оцінювати, характеризувати і т. ін. кого-, що-небудь із свого погляду, за власними критеріями, суб'єктивно», один бік медалі – «частина або половина якоїсь справи», під один ранжир – «нехтуючи індивідуальними рисами; однаково», на одній ноті – «одноманітно, монотонно», на одному подихові (легко, без труднощів), на одну понюшку – «зовсім мало», перша рукавичка – «чемпіон з боксу», перша скрипка – «основна, найважливіша роль у чому-небудь, у якійсь справі», першого призову – «один із перших учасників чого-небудь і зачинатель, фундатор», зв'язувати в одне ціле – «осягати розумом сказане, знаходити суть, розуміти», ставати / стати в (один) ряд з ким – чим – «досягати певного рівня, дорівнювати чомусь. ФО польської мови: jeden diabli – «один чорт», postawić wszystko na jedną kartę – «поставити все на одну карту», в українській мові маємо: ставити / поставити на карту – «ризикувати чим-небудь заради певної мети, успіху, на palcach jednej ręki można coś policzyć – «чогось дуже мало», jednym uchem – «одним вухом почути», в українській мові маємо: одним вухом почує – другим усе випустить – «неуважно».

Фразеологізми з компонентом два: Сидіти на 2 стільцях (між двома стільцями, між двох стільців) / siedzieć na dwóch stołkach – «дотримуватися одночасно протилежних, несумісних поглядів, думок і т. ін. на що-небудь», ставати на двох лапках / służyć na dwóch łapkach – «бути готовим виконати будь-які бажання, чий-небудь прохання; прислужувати, підкорятись чийсь волі, владі», працювати за двох / pracować za dwóch – «дуже багато», не (вміти (могти і т. ін.)) зв'язати двох слів (два слова) (докупи) / nie umiemy złączyć dwóch do dwóch – «бути неспроможним чітко, логічно, зв'язно висловлювати свої думки», на два фронти / wzięc kogo we dwa ognie – «у двох напрямках одночасно». ФО представлені в українській мові: два чоботи – «пара (схожі між собою якимись (перев. негативними) рисами, поглядами, становищем у суспільстві, варті один одного)», два чоботи на одну ногу – «бути схожим між собою світоглядом», дві сторони однієї медалі – «невід'ємні складові частини чогось єдиного», між двох вогнів – «про таке становище, коли небезпека загрожує з двох боків», від горщика два (три) вершка – «про людину, невисоку на зріст; зневажл. – про недосвідчену людину», за два кроки – «недалеко», два боки однієї медалі – щось близьке, однакове, подібне; як дві краплі води – «схожий», у двох (у коротких) словах – «дуже стисло», стояти на двох кладках – «намагатися поділяти дві протилежні думки». ФО у польській мові: na dwoje babka wróżyła – «про подвійну ситуацію».

Фразеологізми з компонентом два і його похідними зазвичай відображають поняття швидкості, миттєвості того, що відбувається, близькості й ін-

ших обмежувальних сенсів, o dwa kroki; mądraj giowie dose dwie slowi (тут виділяємо елемент швидкості на підставі розв'язку закладеного значення – «розумному досить швидко все пояснити», «розумний швидко вхоплює суть» і т. п.) та ін.

Фразеологізми з компонентом три можуть позначати щось зовсім протилежне: високий ступінь якості, дії і водночас указувати на незначну величину, часто в порівнянні з іншими співвідносними ФО: через trzech osób / z trzecich ust – «брати, давати, дізнаватися», три чисниці до смерті / brakuje trzy swierci do smierci – «хто-небудь скоро помре через старість або невиліковну хворобу», не склеїти трьох слів / nie umiemy skleic trzech slow – «не вміти чітко висловлювати думки». ФО української мови з компонентом три: до третіх пізнів – «до ранку, до світанку», по три шкури дерти – «оббирати, жорстко експлуатувати кого-небудь», скорчитися в три погібелі – «згинутися, згорбитися», за тридев'ять земель – «дуже далеко», гнати в шию (у три ший) – «змушувати йти геть, залишати якусь місцеву». ФО польської мови: trzeci wiek (третє століття) – «пенсійний вік».

Фразеологізми з компонентом чотири: підкований на всі чотири ноги / kuty na cztery nogi – «добра обізнаність у справі, жити між чотирьох стін / w czterech ścianach – «в кімнаті, закритому приміщенні». в чотири ока / w cztery oczy – «дивитися, стежити». ФО з компонентом чотири в українській мові: на всі чотири вітри – «будь-куди, куди очі дивляться», на всі чотири – «куди тільки хто забажає, у всіх напрямках; навколо, кругом», під три чорти – «висловлювати в різкій формі своє незадоволення кимсь, небажання спілкуватися з ким-небудь; лягати когось».

Фразеологізми з компонентом п'ять: вставити свої п'ять копійок / wtrącić (wsadzić) swoje trzy grosze – «втручатися в чужі справи», потрібний як возу п'яте колесо / piątekoło u wozi – «зовсім неперепридатне», п'яте через десяте / piąte przez dziesiąte – «поверхово, неточно».

ФО української мови з компонентом п'ять: знати, як свої п'ять пальців – «дуже добре знати кого-небудь, розбиратися у чому-небудь, ні в п'ять ні в десять» – «не по собі, не в своїй тарілці (бути) почувати себе», п'ята колона – «зайва допомога».

Фразеологізми з компонентом сім: виганяти / вигнати сім потів (сьомий нім) / siódme poty – «змушувати кого-небудь напружено, з останніх сил працювати або виснажувати непосильною роботою», за сім верст киселю їсти – витратити багато зусиль на незначну справу, яка того не варта, не має суттєвого значення, не приносить бажаного результату», за сімома печатками (печатями) – «недоступний для розуміння; незрозумілий, прихований», під (за) сімома (трьома) замками – «тримати, ховати». під сімома вітрами – «на відкритому, ніким і нічим не захищеному місці», (по) сім неділь на тиждень справляти (мати) – «нічого не робити, уникати праці», сім мішків гречаної вовни – «наговорити, напелести багато зайвого, безглузлого», сім п'ятниць (неділь) на тиждень – «Хто-небудь дуже часто і легко змінює свої рішення, наміри, настрої», спустити шкуру (шкіру, сім шкур і т. ін.) – «побити, відимагати або суворо покарати кого-небудь».

Фразеологізми з компонентом вісім: восьме чудо світу / ósmu cud świata – «щось дуже гарне, виняткове, надзвичайне».

Фразеологізми з компонентом десять: десята (сьома) вода на киселі / dziesiąta woda na kisielu – «дуже далекі родинні зв'язки». ФО представлені в українській мові: десята спиця в колесі – «той,

що відіграє незначну роль у чомусь», обминати (обходити, оббігати і т. ін.) / обминути (обійти, оббігти і т. ін.) десятою дорогою (вулицею) – «унікати зустрічі з ким-небудь», десята справа для кого – «не дуже важливо, зовсім неістотно», до сьомого (десятого, кривавого і т. ін.) поту, зі сл. працювати, трудитися – «дуже виснажливо, понад силу; тяжко, н'яте (хоч) через десяте – «не все підряд, децо; поверхово, вибірково».

Фразеологізми з іншими числовими компонентами представлені наступними прикладами: тридцять срібняків (срібляників) – «грошова ви-нагорода за зраду», на одинадцятій номер – «свої ноги як засіб пересування», за тридев'ять земель – «дуже далеко», sto rosiech (sto potix) – «причина радості, сміху (найчастіше в стосунку до дітей), dwudziestolecie międzywojenne (міжвоєнне

двохсотріччя) – «окрес в історії між Першою та Другою світовою війною».

Висновки. Фразеологізми із числовим компонентом – важливий складник фразеологічного фонду соціуму, що, у свою чергу, представляє собою важливу частину образної системи української та польської мови. Багато ФО із числовим компонентом відображають у своїй семантичній структурі специфіку культури народу, особливості його історичного розвитку, певний соціально-економічний лад. ФО з компонентами-числівниками становлять цікавий матеріал, який дає нам можливість простежити, яким чином ці компоненти впливають на формування національно-культурної семантики. І на сьогодні питання взаємозв'язку національної культури і фразеології все ще залишається одним із найактуальніших питань у дослідженнях з фразеології з різних мов.

Список літератури:

1. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata / J. Bartmiński // Językowy obraz świata / pod red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1990. – S. 111–119.
2. Мокієнко В. М. Слов'янська фразеологія: Підручник, посібник для вузів по спец. «Слов'янська мова і літ.».
3. Nowy Słownik Języka Polskiego / Elżbieta Sobol. – Warszawa: PWN, 2003. – 1311 s.
4. Powszechny słownik frazeologiczny / wyb. A. Bernackiej. – Warszawa, 2002. – 540 s.
5. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Skorupka. – Warszawa, 1989. – Т. 1. – 876 s., Т. 2 – 794 s.
6. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М.Білоноженко та ін. – К.: 2003. – 1104 с.
7. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Х. : Основа, 1990. – 168 с.
8. Wielki słownik frazeologiczny / pod red. A. Latuska – Krakow, 200. – 718 s.
9. Фразеологічний словник української мови. / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 423 с.
10. Режим доступу : www.lingvo.ua.
11. Режим доступу : www.sjp.pwn.pl/slownik.

Швец А.А.

Університет Марии Кюри-Склодовской

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С КОМПОНЕНТОМ-ЧИСЛИТЕЛЬНЫМ В УКРАИНСКОМ И ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В предлагаемой статье исследованы фразеологизмы с компонентом-числительным в украинском и польском языках. Проанализированы избранные фразеологические единицы и выяснена специфика их семантики и особенности функционирования. Подаются общие и отличительные значения фразеологизмов с числовым компонентом в выбранных языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологизм, числовой компонент, числительное, семантика.

Shvets A. O.

University Of Maria Curie-Skłodowska

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH THE COMPONENT-NUMERAL IN THE POLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Summary

Phraseological units with the component-numeral were studied in this article. Many phraseological units were analysed and chosen and special features of their semantics and function were found out. Similar and different phraseology numerical meaning component in selected languages are submitted.

Keywords: phraseological unit, phraseology, numeral component, numeral, semantics.